

Nederlands-Indië

Nederlands-Indië, ook bekend als Nederlands-Oost-Indië, Oost-Indië en Indië, was vanaf 1816 de gebruikte officiële benaming voor alle in de Indische Archipel door de Nederlandse staat gekoloniseerde gebieden die in de jaren twintig van de vorige eeuw de omvang kregen van het huidige Indonesië. De Nederlandse aanwezigheid dateert

van het eind van de 16e eeuw, kort voor de oprichting van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) die onder meer op Java enkele bezittingen en in de Molukken een aantal eilanden bezat. Na de nationalisatie van de VOC in 1798 gingen die over op de toenmalige Bataafse Republiek.

De Indische Archipel wordt vanaf de prehistorie door mensen bewoond. Voordat de Nederlanders kwamen, bestonden er al meerdere vorstendommen. Vanaf de 14e eeuw ontstonden er onder invloed van de Arabieren moslimstaten die een sterk feodale inslag hadden. De boeren moesten een groot deel van hun oogst, tot maximaal 65%, aan de vorsten afdragen. Eilanden handelden met elkaar, maar vochten ook geregeld conflicten uit. Door de Indiase en Arabische handelaren werden de specerijen naar Europa verhandeld. De schaarste ervan en de hoge prijzen vormden een sterke stimulans voor de eerste Europese ontdekkingsreizen.

De Portugezen waren de eersten die om de Kaap de Goede Hoop voeren en in 1498 Indië bereikten. Portugal werd in 1580 onderdeel van Spanje. Spanje, was op haar beurt, in oorlog met de Nederlanden en legde in 1585 beslag op vijandelijke schepen in de Portugese havens. De noodzaak voor de Hollanders om zelf op de Indonesische archipel te gaan varen werd hierdoor versterkt. In 1596 bereikten vier Hollandse koopvaardijsschepen met aan boord opperkoopman Cornelis de Houtman voor het eerst de Indische Archipel. In 1603 voer onder Steven van der Hagen de eerste volledig uitgeruste VOC-vloot naar de Indische Archipel uit, die al spoedig in conflict kwam met de aanwezige Portugezen. Om de handel beter te organiseren, werd besloten een centrale leiding in te stellen onder een ter plaatse geïnstalleerde gouverneur-generaal, eerst op het eiland Ternate en later in de stad Batavia op Java. Tevens werden er handelsposten opgezet die konden dienen als opslagplaats en als "rendez-vous" voor de schepen.

De VOC streefde naar alleenhandel en ontwrichtte daarmee de vrije handel die vooral in handen was van Javaanse, Chinese en Arabische handelaren. Desnoods onder dreiging van geweld werden door de VOC contracten gesloten met de lokale vorsten, waarin dit privilege werd vastgelegd.

De archipel van het voormalige Nederlands-Indië was niet één homogeen geheel, maar bestond uit eilanden die onderling zeer van elkaar verschilden. De Nederlanders concentreerden zich in de 17e en 18e eeuw vooral op de Molukken en Java. Op de Midden-Molukken werden voornamelijk kruidnagels geteeld.

Om de productie te beheersen en ontduiking van het handelsmonopolie tegen te gaan, concentreerden zij in de Molukken de handel van kruidnagels zo veel mogelijk op één eiland. Hiervoor werden op de andere eilanden de bomen omgezaagd. Daarnaast werd de Dati (familie in uitgebreide zin) verplicht een aantal kruidnagelbomen per jaar te planten en de productie aan de VOC te leveren.

Op de Banda-eilanden waar vooral nootmuskaat en foelie werden verbouwd, vestigde de VOC haar gezag met bruto geweld. De macht van de hoofden was hier niet groot, zodat de VOC de handel niet kon beheersen via de lokale elite. Na schermutselingen in 1609 stelden de Nederlanders de eis een vesting te mogen bouwen op Banda. De Nederlandse onderhandelingsdelegatie werd hierop vermoord door de Bandanezen. Vervolgens besloot

gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen tot volledige onderwerping van de Bandanezen. De Bandanezen kwamen in opstand en daarom werden ze in 1621 uitgemoord door de VOC onder leiding van Coen. De overlevenden bracht Coen naar Java, waarna hij op de ontvolkte eilanden de eerste moderne plantages inrichtte, gebaseerd op slavenarbeid. Oud VOC-werknemers mochten de perken (plantages) beheren. Voedsel en slaven werden geleverd door de VOC. Door dit optreden van de VOC daalde de productie op de Molukken met 70%. De productiedaling ging gepaard met een consumptiedaling, terwijl het hele sociaal-economische systeem was ontworpen. Daarnaast was het sterftecijfer hoger dan het geboortecijfer waardoor er een constante vraag naar slaven was.

Op Java was de situatie anders. Toen de VOC zich daar vestigde was het land verdeeld in een groot agrarisch binnenland met gesloten, naar eigen behoefte producerende dorpen die onder centraal gezag stonden van lokale vorsten die het monopolie hadden op de handel van het productie-overschot. Daarnaast waren er de handeldrijvende havenplaatsen, waar veel Oosterse vreemdelingen woonden. Op Java kon de VOC veel makkelijker monopolies afdwingen dan op de Molukken door handig gebruik te maken van de twisten tussen de inheemse vorsten. Levering van produkten werden afgedwongen onder de druk en bescherming van de kanonnen en geweren van de compagnie. Door het monopolie werd de inheemse groothandel onderdrukt en toen de verplichte leveringen aan het eind van de 17e eeuw hun intrede hadden gedaan, moesten de desa's, die tot dan toe alleen voor eigen gebruik en voor de hoofden hadden hoeven te produceren, voortaan ook voor de compagnie produceren. In ruil daarvoor zorgde de VOC dat er vrede was.

Op de Noordoostkust van Java en in het gebied rond Batavia werden de koffiecultuur en de suikeraanplant uitgebreid. De compagnie behield haar monopolie op de "geruime vier": nootmuskaat, foelie, kruidnagel en kaneel. De VOC beheerste de productie en de prijs. Het eerste via het omzagen en weer aanplanten van bomen, het tweede via een monopolie. Wat vaak vergeten wordt is dat men zich ook bezig hield met opiumhandel. Opium was een legaal product waarnaar wereldwijd grote vraag was.

Na de opheffing van de VOC in 1798 gingen de bezittingen op de toenmalige Bataafse Republiek over.

Rond 1825 werden er op Java grote opstanden onder leiding van de inheemse nationalistische leider Diponegoro door de Nederlanders bestreden. Na een zware strijd die aan beide kanten veel slachtoffers eiste, werd Diponegoro verslagen. Deze strijd wordt ook wel de Java-oorlog genoemd. Na deze oorlog kwam Java bijna geheel onder directe Nederlandse heerschappij te staan. Alleen de vorsten van Jogjakarta en Soerakarta bezaten nog enkele Javaanse gebiedsdelen. Op de andere eilanden, waar de opstanden gewoon doorgingen, bezat Nederland wel een aantal gebieden en steden, maar er werd vanaf toen een onthoudingspolitiek gevolgd. Hierbij werd in de buitengewesten geen bestuur gevestigd, maar men beperkte zich tot relaties met de inheemse vorsten.

Het uiteindelijke afscheid van de onthoudingspolitiek kwam tijdens de langdurige Atjehoorlog met de Lombok-expeditie in 1894 en de aanstelling van generaal Van Heutsz als militair-gouverneur van Atjeh in 1898. Onder druk van het moderne imperialisme van de overige westerse landen werd vanaf die tijd het Nederlandse gezag steeds verder uitgebreid. Zo werden geheel Sumatra en Celebes en een deel van Borneo Nederlandse koloniën. Ook de gehele eilandenreeks van Bali tot en met West-Timor kwam onder Nederlandse controle. Na diverse vruchteloze pogingen vanaf 1873 werd Atjeh in het begin van de twintigste eeuw onderworpen. Tot 1914 werden nog militaire campagnes uitgevoerd en ook daarna bleef het onrustig in Atjeh.

Nederland ging ervan uit dat de inheemse bevolking minderwaardig was, maar voelde zich tegelijkertijd verantwoordelijk voor het welbevinden. Door de invoering van de Nederlandse cultuur en omgangsvormen dachten de Nederlanders het land tot een 'beschaafde' natie maken. Het beschavingsoffensief en de bijbehorende emancipatie zorgde ervoor dat de bevolking een plaats begon te eisen in het bestuur en uiteindelijk zelfbeschikking.

Uitbarsting Tambora

In 1815 en in 1883 vonden twee ongeëvenaarde vulkaanuitbarstingen plaats, van de Tambora, respectievelijk de Krakatau. Beide uitbarstingen maakten vele tienduizenden slachtoffers en hadden gedurende lange tijd wereldwijd invloed op het klimaat; oogsten mislukten. Hoewel deze ongekende rampen hun weerga niet kennen in de geschiedenis van het koninkrijk der Nederlanden, worden ze in de Nederlandse geschiedschrijving amper benoemd.

Begin 20e eeuw werd het centraal gezag enigszins gedecentraliseerd c.q. gedemocratiseerd. De 26 grotere steden kregen rond 1910 een gemeenteraad en later rond 1925 een eigen burgemeester. De instelling (1916) en benoeming (1918) van een soort parlement, de Volksraad ter advisering van de gouverneur-generaal, was een eerste stapje richting democratie.

Nederland verklaarde Japan de oorlog op 7 december 1941, als reactie op de Japanse overval op Pearl Harbor. Op 11 januari 1942 landden de Japanners op Nederlands Borneo bij het oliecentrum Tarakan en bij Menado en Kema op Celebes (Sulawesi). In hoog tempo versloegen zij alle Nederlandse strijdkrachten. Op 30 en 31 januari 1942 landden de Japanners op Ambon en namen het snel in. Op 27 en 28 februari 1942 versloegen de Japanners een Amerikaans, Brits, Australisch en Nederlands vlooteskader onder de schout-bij-nacht Karel Doorman in de Eerste slag in de Javazee door betere commandovoering en communicatie, superieure vuurkracht, verreichende torpedo's en het gebruik van een vliegkampschip (dat de gealliëerden ontbeerden).

Op 1 maart 1942 landden de Japanners op Java op vier plaatsen. Op 5 maart 1942 trokken de Japanners de hoofdstad Batavia binnen. Zij hadden in drie maanden met minimale verliezen geheel Oost-Azië veroverd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gaven de Nederlandse strijdkrachten zich op 8 maart 1942 over en werd Nederlands-Indië geheel onder Japans militair bestuur geplaatst.

De Europese bevolkingsgroep werd in Japanse burgerinterneringkampen geïnterneerd: bijna alle witte Europeanen en tienduizenden van gemengde afkomst. Deze kampen waren niet te vergelijken met de vernietigingskampen van de nazi's, omdat de inwoners ervan hun dagelijks bestaan (bezigheden, voeding) zelf moesten inrichten. Hoewel de Japanners al meteen na de verovering met standrechtelijke executies begonnen van zowel krijgsgevangenen als burgers, ook vrouwen, die soms publiekelijk onthoofd werden, verergerde hun bewind zich al snel. De bezettende Japanners toonden over het algemeen geen enkel respect voor de verslagen Europeanen.

Gedurende de bezetting ontwikkelde de nationalistische Indonesische beweging zich sterk. De Japanners zelf stonden, door hun idee waarin Oost-Azië één staat moest worden,

Soekarno

negatief tegenover een onafhankelijk Indonesië. Toen ze de oorlog echter aan het verliezen waren begon Japan met besprekingen die een onafhankelijk Indonesië moest opleveren onder Japanse hegemonie. Op 17 augustus 1945 (2 dagen na de capitulatie van Japan) riep Soekarno de Republiek Indonesia uit. Deze republiek moest geheel Nederlands-Indië omvatten. Na het einde van de oorlog in 1945 was Nederland niet meteen bij machte troepen naar Indonesië te sturen om het koloniale gezag te herstellen.

Men was afhankelijk van de Britse troepen, terwijl Groot-Brittannië niet zonder meer het herstel van het Nederlandse gezag op zich wilde nemen. De Amerikanen en Britten lieten de handhaving van het gezag in handen van de achtergebleven Japanse troepen. De Indonesische nationalistengroepen kregen de controle over de grootste delen van Java en Sumatra. De Nederlandse regering had gedurende de oorlog beloftes gedaan over autonomie voor Indonesië. Deze beloftes werden geformuleerd in de radiotoespraak door koningin Wilhelmina van 7 december 1942. De nationalistengroepen schoven de vage beloftes als ongeloofwaardig en 'too little, too late' opzij.

De nationalistengroepen wilden dat geheel Nederlands-Indië tot een centralistisch bestuurd Indonesië zou gaan behoren. Het plan was, Indonesië op te delen in verschillende deelstaten (negara's), die onder zich eventueel ook weer zelf besturende gebieden zouden kunnen hebben, de daerahs. Het geheel zou dan de Verenigde Staten van Indonesië heten en met Nederland verbonden zijn in de Nederlands-Indonesische Unie. Het zuiver symbolische hoofd van de Nederlands-Indonesische Unie zou de Koning der Nederlanden zijn. De door de nationalistengroepen uitgeroepen Republik Indonesia zou dan een der negara's worden. Over dit plan werd met de Indonesiërs overeenstemming bereikt gedurende een conferentie te Linggadjati in november 1946.

Het idee Indië los te moeten laten was schokkend voor veel Nederlanders. Gedurende het cultuurstelsel, waarbij de Nederlandse regering veel inkomsten uit Indië verwierf ten koste van de plaatselijke bevolking, kwam onder invloed van onder meer Multatuli de gedachte van het "schone streven" op: Nederland moest zijn "ereschuld" veroorzaakt door het cultuurstelsel aan Indië terugbetalen door het land te ontwikkelen. Veel Nederlanders hadden zodoende messianistische gedachten bij Indië; het was de taak van Nederland dit land te ontwikkelen.

Nederlands-Indië was de Nederlandse kolonie bij uitstek. Natuurlijk was er ook West-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen, maar vanwege zijn grootte, economisch belang en rijkdom aan verschillende volkeren en culturen nam Nederlands-Indië in het Nederlandse koloniale gedachtegoed de voornaamste plaats in. Nederland had sterk het idee dat Nederlands-Indië een modelkolonie was. Men aanvaardde wel het idee dat Nederlands-Indië ooit onafhankelijk zou worden, maar dit plaatste men in de verre toekomst. Het onafhankelijkheidsstreven van de Indonesiërs kwam dan ook voor de meeste Nederlanders als een volslagen verrassing.

Bovendien weigerde de Nederlandse publieke opinie de leiders van de Republik Indonesia te erkennen als leiders van de Indonesische massa's. De Indonesische nationalistengroepen onder Soekarno hadden meegewerkt met het Japanse bewind. Hierdoor brandmerkte men hen in Nederland als verraders en collaborateurs.

Ondertekening onafhankelijkheid

Nederland verzette zich tegen de Indonesische onafhankelijkheid en stuurde militairen om de rust te herstellen, de 'politieke acties', wat internationaal niet in goed aarde viel. Vanwege internationale druk van vooral de Verenigde Staten, accepteerde Nederland op 27 december 1949 de Indonesische onafhankelijkheid. Alleen de westelijke helft van Nieuw-Guinea bleef nog tot 1962 Nederlands.

Het verschil van mening over de datum van ontstaan van de Republik Indonesia heeft tientallen jaren de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië verziekt. Indonesië hield vast aan de datum 17 augustus 1945, Nederland hield vast aan 27 december 1949. Pas in 2005 werd bij monde van minister Ben Bot van Buitenlandse Zaken het volgende gesteld: Ik zal met steun van het Kabinet aan de mensen in Indonesië duidelijk maken dat in Nederland het besef bestaat dat de onafhankelijkheid van de Republik Indonesië de facto al begon op 17 augustus 1945 en dat wij - zestig jaar na dato - dit feit in politieke en morele zin ruimhartig aanvaarden.

Op de Indische Nederlanders werd grote druk uitgeoefend om te kiezen voor het Indonesisch staatsburgerschap. Velen kregen in de jaren vijftig spijt van hun keuze, vooral toen de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië verslechterden en opteerden alsnog voor het Nederlandschap. Zij werden spijtoptanten genoemd.

De Nederlandse aanwezigheid in Indonesië, met uitzondering van Nieuw-Guinea, kwam pas echt ten einde in december 1957, toen vanwege het conflict tussen Nederland en Indonesië over Nieuw-Guinea, Nederlanders werden gedwongen uit Indonesië te vertrekken en Nederlandse bedrijven werden genationaliseerd.

